

Cristina Tomuleț

Interpretarea în dreptul penal

Cristina Tomuleț

Interpretarea în dreptul penal

Universul Juridic
-2023-

Capitolul I

Dreptul și interpretarea. Clarificarea conceptelor.

Înspre o nouă definiție a dreptului

I. Introducere

Interpretarea nu poate fi separată de conceptul de drept¹. Pentru a înțelege interpretarea în profunzime este necesar ca natura dreptului – obiect al interpretării – să fie descifrată. Deși, în alte științe, separarea instrumentului de cunoaștere de obiectul cunoașterii poate fi ușor realizată, în domeniul juridic, delimitarea între drept și interpretare este imposibilă în plan real². Acesta este paradoxul relației dintre drept și interpretare. Înainte de a începe demersul interpretativ³, dreptul nu se compune decât dintr-o sumă de texte gramaticale. Odată inițiat procesul interpretării, instrumentul de cunoaștere dobândește aptitudinea de a deveni instrument de „creație”⁴ a dreptului. Lentila prin care este privit dreptul devine implacabil condeiul care îl rescrie⁵. Imaginea pe care interpretul o are despre drept pătrunde în sfera juridică, deoarece dreptul este inseparabil de percepțiile și valorile interioare ale interpretului⁶.

Suprapunerea dreptului cu interpretarea nu este, în general, recunoscută în lumea juridică, deoarece o atare recunoaștere ar aduce atingere dezideratului ordinii și securității juridice⁷. Doctrina de o anumită factură preferă să impună o distincție netă între ele pentru a menține nealterată comoda iluzie că interpreții nu creează dreptul, ci doar îl aplică⁸. Realitatea de zi cu zi contrazice însă o astfel de poziție. Aceasta nu înseamnă că susținem ca

¹ I.N. Lungulescu, *Arta de a judeca și arta de a interpreta. Exegeza textelor de lege. Greutățile ei. Nevoia unei ermeneutice juridice ca știință de sine stătătoare*, în *Pandectele Române*, 1931, p. 207. „Fiindcă – precum am văzut – întrânsa (arta de a interpreta) se însumează – în realizarea lui concretă – tot dreptul și de dânsa e legată în eminentă măsură întreaga artă de a judeca a magistratului.” În același sens, a se vedea M. Fisk, *The State and Justice*, Cambridge University Press, 1989, pp. 67-80, *apud* G.C. Mihai, *Teoria interpretării juridice*, teză, Cluj-Napoca, 1999, p. 20, „Cercetarea naturii, mecanismului și funcțiilor interpretării juridice sunt strâns legate de semnificația dreptului”. De asemenea, a se vedea și B. Gorea, *Repere logice ale interpretării în drept*, Ed. Academiei Române, București, 2016, p. 11.

² Deși posibilă în plan conceptual.

³ În acest context, ne referim la interpretare în sens larg, înglobând în această noțiune chiar și cele mai elementare operațiuni de înțelegere a textului, aplicabile și în situația normelor clare.

⁴ Utilizăm acest termen în sens metaforic și în sens restrâns. Interpretarea nu este o veritabilă operă de creație a dreptului (în sensul legiferării), dar ea lasă o amprentă considerabilă asupra conținutului acestuia. În ipoteza normelor clare, nu este incidentă „creația” prin interpretare. Dar există domenii (situația normelor care cuprind termeni flexibili sau a normelor aparținând unor ramuri de drept „flexibile”, cum ar fi protecția drepturilor omului) în care rolul creativ al interpretării dobândește o importanță considerabilă.

⁵ În acest context, ne referim la faptul că, prin interpretare, dreptul dobândește substanță reală, devenind apt de a fi aplicat în practică.

⁶ Această afirmație este valabilă, cu precădere, în ipoteza normelor care cuprind termeni flexibili.

⁷ H. Kelsen, *Doctrina pură a dreptului*, Ed. Humanitas, București, 2000, pp. 411-413.

⁸ *Ibidem*. În acest sens, a se vedea școala exegetică franceză, potrivit căreia interpretul este sclavul legii, aplicând robotic un drept preexistent, analizată în Tr. Pop, *Drept procesual penal. Partea introductivă*, vol. I, Ed. Universul Juridic, 2010, pp. 166-168. Aceeași abordare poate fi regăsită și în doctrina specifică sistemelor juridice comuniste. A se vedea I. Szabó, *Interpretarea normelor juridice*, Ed. Științifică, București, 1964, p. 9.

legitimă libertatea infinită a interpreților în crearea dreptului. Aceștia ar trebui să interpreteze/creeze dreptul doar în cadrul anumitor limite acceptabile, impuse de sistemul juridic în care funcționează⁹. Cu toate acestea, înainte de a ne concentra asupra arbitrarului în interpretare și asupra soluțiilor care pot fi găsite pentru această problemă, este necesar să acceptăm că interpretarea presupune riscuri nebănuite și că ficțiunea delimitării dreptului de interpretare este inutilă pentru remedierea problemei în discuție.

Faptul că separarea dreptului de interpretare nu se poate realiza în realitate nu înseamnă că distincția conceptuală ar trebui abandonată. Delimitarea în discuție facilitează înțelegerea inițială a celor două noțiuni. Cu toate acestea, cele două concepte nu vor fi înțelese în profunzime decât după acceptarea realității suprapunerii lor difuze.

În acest context, prezentul capitol are două obiective principale: de a defini, iar, ulterior, de a redefini conceptul de drept, prin includerea noțiunii de interpretare în conținutul său.

În vederea atingerii primului scop, capitolul va cuprinde o definiție detaliată a noțiunii de drept, pornind de la ideea că „ce-ul” interpretării trebuie clarificat înainte de analiza propriu-zisă a interpretării. Astfel, vom retrasa călătoria dreptului de la inexistență abstractă la existență concretă și pozitivă. Rezumând metamorfoza dreptului, vom analiza, în primul rând, originea ultimă a dreptului și necesitatea sa. În continuare, vom ilustra importanța dreptului natural ca fundament nescris al dreptului pozitiv. Punerea în discuție a potențialelor conflicte dintre dreptul pozitiv și dreptul natural va clarifica trăsăturile dreptului natural, precum și limitele legitime în care se pot manifesta legiuitorul și interpretul. În același timp, analiza contradicției dintre curentul pozitivismului juridic și curentul iusnaturalist este indispensabilă pentru plasarea în context a interpretării juridice.

Avansând spre realitatea juridică pozitivă, vom cerceta noțiunea de izvor de drept, ca formă de manifestare a dreptului pozitiv, arătând raportul dintre dreptul natural și izvoarele dreptului, în funcție de natura specifică a acestora din urmă. Astfel, vom examina, în primul rând, *principiile fundamentale de drept și cutuma*, ca izvoare de drept mai apropiate de dreptul natural: principiile în virtutea caracterului lor aprioric, iar cutumele prin însușirea lor de a fi, în general, bazate pe echitate. Apoi, vom analiza *legea*, ca izvor de drept clasic, precum și diferențele de natură dintre legi și principii. Ca ultimă treaptă a structurii ierarhice a izvoarelor dreptului pozitiv, vom examina *jurisprudența*, ca rezultat al interpretărilor judiciare. Jurisprudența este egală cu *dreptul viu*, reprezentând cea mai concretă formă de manifestare a dreptului. Substanța jurisprudenței va fi determinată covârșitor de percepțiile și resursele interioare ale interpreților. În această etapă, a materializării juridice, aceștia au ocazia de a parcurge în sens invers călătoria de formare a dreptului prin intermediul interpretării – de la legi la principii, iar de la principii la dreptul natural ideal.

Pentru realizarea celui de-al doilea scop al acestui capitol, vom propune redefinirea conceptului de drept prin includerea interpretării în sfera de cuprindere a acestuia. După cum am arătat la începutul acestei introduceri, suprapunerea celor două concepte este incontestabilă în realitate, rămânând totuși implicit contestată la nivelul mentalității juridice¹⁰. Considerăm că elaborarea unei noi definiții a dreptului, care să includă

⁹ J. Holland, J. Webb, *Learning Legal Rules. A Students' Guide to Legal Method and Reasoning*, Oxford University Press, 2010, p. 148. În acest sens, a se vedea și L.V. Lefterache, *Drept penal. Partea generală. Curs pentru studenții anului II*, Ed. Hamangiu, București, 2016, p. 64.

¹⁰ Potrivit mentalității juridice actuale, conceptul de drept se confundă cu noțiunea de drept pozitiv scris, neglijându-se importanța interpretării în umplerea normei juridice de conținut.

conceptual interpretarea, este necesară pentru a promova o cunoaștere profundă și reală a naturii acestuia.

În acest sens, dorim să prezentăm motivele pentru care am optat pentru o abordare teoretică în primul capitol al acestei lucrări, având ca obiect cunoașterea dreptului și a interpretării. Trăim într-o epocă juridică în care se pune accentul pe identificarea de soluții practice pentru marile sau micile probleme ale dreptului. Abordarea conceptuală a dreptului este lăsată în sarcina filosofiei. Cu toate acestea, deși cunoașterea teoretică aprofundată a dreptului nu pare să ofere soluții imediate și concrete pentru problemele practice ale sistemului juridic, ea este condiția *sine qua non* care le precedă. Fără o înțelegere amănunțită a conceptelor juridice și a modului în care funcționează dreptul în realitate, actorii lumii juridice se vor învârti în ceață în căutare de soluții, care nu pot fi decât exterioare și superficiale. Este, evident, imposibil să identifiți soluții pentru problemele unei lumi pe care nu o cunoști cu adevărat. Poate chiar aceasta este cauza multora dintre dificultățile întâmpinate în sistemul juridic: operarea confuză cu noțiuni cunoscute insuficient în substanța lor reală de către juriști.

În acest sens, principalul obiectiv al acestui capitol este promovarea *cunoașterii ca scop în sine*. La prima vedere, cunoașterea poate părea o pierdere de timp față de stringența rezolvării problemelor practice. Cu toate acestea, neglijarea cunoașterii, deși va economisi timp pe termen scurt, va fi defavorabilă pe termen lung, deoarece, în absența sa, soluțiile identificate nu vor fi temeinice. Înainte de a se ajunge la soluții practice viabile, trebuie clarificate fundamentele teoretice ale noțiunilor utilizate, care vor oferi baza unor repere stabile pentru activitatea practică. Acesta este motivul pentru care am optat, în cadrul acestei lucrări, pentru elaborarea unui capitol dedicat exclusiv clarificării și aprofundării conceptelor principale cu care se va opera în celelalte capitole.

Am ales să pornim de la abstract înspre concret, și nu invers, deoarece considerăm că cercetarea juridică neghidată de repere inițiale, preeminente realității găsite pe teren, tinde să fie haotică. De asemenea, natura fenomenului juridic impune un alt tip de metodologie a cercetării, având în vedere că *dreptul nu caută să afle ceea ce este, ci ceea ce ar trebui să fie*. În acest sens, s-a afirmat că, „prin analiza logică, trebuie să se găsească un criteriu înnăscut în spiritul nostru, astfel ca experiența să însemne un ajutor, dar nu baza cercetării (...). Experiența va servi pentru contra-probă. Aceeași metodă domină și în a treia direcție de cercetare, adică aceea a idealului suprem al dreptului. Cercetând acest ideal, noi luăm în considerare un principiu de apreciere superioară faptului, principiu care poate fi cunoscut prin rațiunea pură. Observația empirică, adică experiența, ne dă numai exemple de fapte, contrarii sau conforme idealului; ea ne prezintă astfel dreptul și violarea dreptului; ea ne spune ceea ce este, nu ceea ce trebuie să fie. Pentru a obține un criteriu distinctiv a ceea ce trebuie să fie deontologic, trebuie să procedăm așadar în mod deductiv, plecând de la un principiu *a priori* (...)”¹¹. În același sens, s-a afirmat că eroarea fundamentală în materia cercetării juridice este credința că scopul științei dreptului este aflarea legilor juridice; dacă ar fi așa, cercetarea științifică s-ar confunda cu opera de legiferare și de interpretare a

¹¹ G. del Vecchio, *Lecții de filosofie juridică*, Ed. Europa Nova, București, 1999, pp. 41-42. În același sens, a se vedea S. Moldovan, *Metoda științifică în drept*, în *Pandectele Române*, 1942, p. 156.

dreptului¹². Totodată, autorul citat afirma următoarele: „După cum fizicianul, psihologul sau filologul urmărește cunoașterea fenomenului fizic, psihic sau lingvistic, tot astfel și juristul când face știință, nu urmărește altceva decât cunoașterea fenomenului juridic. Cercetarea științifică nu se face cu scopul de a se crea norme juridice, ci crearea normei juridice este unul din obiectele cercetării științifice. Omul de știință studiază fenomenele juridice spre a le cunoaște, iar nu pentru a elabora legi juridice”¹³. Deși nu suntem de acord în totalitate cu ultima afirmație, având în vedere că cercetarea juridică trebuie să aibă un rol important în elaborarea legilor juridice, considerăm totuși că abordarea teoretică a problemelor juridice trebuie să preceadă perspectiva practică asupra dreptului¹⁴.

Acesta este motivul pentru care resimțim necesitatea de a trata în detaliu conceptul de drept, inclusiv prin analiza izvoarelor sale, înainte de a aborda interpretarea în sine. În același timp, separarea inițială a conceptului de drept de noțiunea interpretării va facilita înțelegerea ulterioară a raporturilor complexe (inclusiv de suprapunere) dintre cele două noțiuni. Dreptul trebuie cunoscut în toate straturile sale (pozitive și naturale), pentru ca, ulterior, să se poată evidenția clar modul în care interpretul îmbină diverse izvoare de drept în procesul interpretării. Astfel, explicațiile din acest capitol vor oferi baza pentru analiza raporturilor dintre interpretare și fiecare izvor de drept în parte. În măsura în care ne-am limita la o concepție sintetică, pozitivistă, asupra conceptului de drept, resursele ascunse și nebanuite pe care le accesează interpretul în activitatea de interpretare ar rămâne nepătrunse. În acest sens, prin abordarea aleasă, vom explica, printre altele, inclusiv motivul pentru care, în unele cazuri, se ajunge la rezultate ale interpretării care se îndepărtează, mai mult sau mai puțin, de formularea literală a textului legal.

În final, rămâne să ne argumentăm opțiunea de a clarifica în acest capitol noțiuni juridice fundamentale, care aparțin mai degrabă teoriei generale a dreptului decât dreptului penal. Această alegere se înscrie în coordonatele abordării anterior menționate, care promovează cunoașterea ca scop în sine, pornind de la abstract și teoretic înspre concret și practic. În egală măsură, considerăm că o înțelegere profundă a conceptelor nu poate avansa decât de la general spre particular. Astfel, înainte de a ne concentra asupra specificităților actuale ale noțiunii de lege penală și ale interpretării normelor de drept penal, vom începe prin stabilirea unor fundamente general aplicabile în orice ramură de drept, inclusiv în dreptul penal. Principiile fundamentale expuse în acest capitol vor reprezenta piatra de căpătâi a întregii lucrări, având ca scop promovarea unei concepții originale asupra dreptului și a interpretării sale. Fundamentele teoretice astfel cristalizate vor fi invocate ulterior în celelalte două capitole cu caracter mai specific și mai practic.

Cu toate acestea, pentru a apropia fundamentele generale de tema specifică a lucrării, inclusiv în cuprinsul acestui capitol vom aplica în mod constant noțiunile generale conceptelor specifice dreptului penal, cu scopul de a conferi un caracter mai individualizat demersului teoretic.

¹² S. Moldovan, *op. cit.*, p. 156.

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ În acest sens, aplicații practice ale principiilor teoretice expuse în primul capitol se vor regăsi în celelalte două capitole ale acestei lucrări.